

Paradigma'nın Gündemindekiler

Kant, Saf Aklın Eleştirisi

G. Steiner, Babil'den Sonra: Dilin ve Tercümenin Boyutları

Joseph Rouse, Bilgi ve İktidar/Bilimin Politik Felsefesine Doğru

M. Sheikh, İslâm Felsefesi Terimleri Sözlüğü

Robert A. Nisbet, Sosyolojik Gelenek

Hugh J. Silverman, Tekstüalitelere

Ralph Waldo Emerson / Denemeler ve Konuşmalar

W. T. Jones, Batı Felsefesi Tarihi (III, IV ve V. Cilt)

Dermont Moran, Fenomenolojiye Giriş

Paul Ricoeur, Yorumların Çatışması (II. cilt)

Bryan Magee, Wagner ve Felsefe

Eric Voegelin
İnsanlık Draması
Din-Politika İlişkileri

Eric Voegelin:
İnsanlık Draması/Din-Politika İlişkileri
Bengül Güngörmez

Editör
Hüsamettin Arslan

Bu kitabın yayın hakları **Paradigma Yayıncılık**'a aittir; hiçbir bölümü yayıncının izni olmaksızın fotokopi ve bilgisayar dahil hiçbir elektronik ya da mekanik araçla yeniden üretilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

1. Baskı, Mayıs 2011

Dizgi-Mizanpaj
Hülya Aşkın Bilen

Kapak
Minyatür

Baskı
Bayrak Matbaacılık
Davutpaşa Cad. No. 14/2 MB İş Merkezi-Topkapı/İstanbul

ISBN: 978-975-7819-72-1

104. Paradigma kitabı

Paradigma Tezler Serisi: 7

1. Felsefe; 2. Politika Felsefesi;
3. Teoloji - Din - Gnostisizm;
4. Felsefi Antropoloji; 5. Mitos, Logos ve Vahiy
6. Antik Yunan Düşüncesi - Ortaçağ Düşüncesi - Modernite

PARADİGMA YAYINCILIK

Alemdar Mah. Çatalçeşme Sok.
Yücer Han No: 42/3-5 – 34110
Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel : (0 212) 528 19 28
Faks: (0 212) 526 81 52
www.paradigmakitap.com
info@paradigmakitap.com

Eric Voegelin

İnsanlık Draması

Din-Politika İlişkileri

Bengöl Güngörmez

Voegelin'in "ilk gerçekliği"nde
yaşayan anneannem, dedem ile
Voegelin'in "ikincil gerçekliği"nde
yaşayan aileme řükranla..

İçindekiler

Teşekkür	XI
Takdim	XVII
Giriş	1

1. BÖLÜM:

1. “Yanlış” Taraftaki Alman; Bir Muhalif Olarak Eric Voegelin	47
2. Hayatı, Entelektüel Gelişimi ve Eserleri	52
a) Çocukluğu, İlk Gençlik Yılları ve Entelektüel Meşguliyetleri	52
b) Avusturya’dan Kaçış	63
c) Sürgün Filozof	70
3. Tarihsel Kontekstte Voegelin; Kriz ve Nazizm	74

2. BÖLÜM:

1. Eric Voegelin’in Felsefi Antropolojisi ve Toplum Görüşü	99
a) Felsefî Antropoloji: Voegelin’in “İnsan” Görüşü	100
b) Voegelin’in “Toplum” Görüşü	126
2. Voegelin’in Düşüncesinde Mit, Felsefe ve Vahiy	137
a) Mit ile Felsefe	139
b) Vahiy ile Felsefe	156

3. BÖLÜM:

1. Ego Merkezli Devrim:	
Tanrı'nın ve Teolojinin Reddi Olarak Modernite	205
2. Hegel: Modern Büyücü	215
a) Dünyanın Sıkıcılığı	215
b) Sistem İnşası: Büyücü Hegel	220
c) Peygamber Filozof	224
d) Tarihin Kavşağındaki Modern Filozof : Hegel	227
3. "Modernitenin Gnostik Özü"	234
a) Gnostisizm Olarak Modernite	235
b) Modern Gnostisizmin Tarihsel Dinamikleri	245
c) Voegelin'in Düşüncesinde Püritenizm ve Modernite	256
d) <i>Geist</i> in Ölümü ve Modern Gnostisizm	277
e) Modern Kitle Toplumunda <i>Pneumatoloji</i> ve <i>Mimesis</i>	290
f) Aydınlanma'dan Devrime; Gnostik Filozoflar	306
g) Hakiki Mistik <i>Versus</i> Aktivist Mistik	318
4. "Politik Dinler"	333
a) Voegelin'in Düşüncesinde Din ve Modern Politika İlişkisi	333
b) Politik Dinlerin Tarihsel Arka Planı ve Bugünü	351
5. Kolektivist Demokrasi <i>Versus</i> Sivil Demokrasi	359
6. Voegelin'in Politika Teorisindeki Dönüşüm	369
7. Filozofun Mottosu:	
"Gerçekliği Yeniden Ele Geçirme"	377
Sonuç	393
Bibliyografya	411
Eric Voegelin'in İncelenen Telif Eserleri ve Makaleleri	411
Kullanılan Kaynaklar	415
İndeks	437

Teşekkür

Bu çalışma, ülkemizde henüz hiç tanınmayan bir düşünürün, Eric Voegelin (1901-1985)'in politika teorisini, moderniteye yaptığı eleştiri çerçevesinde ele alıyor. Yirminci yüzyılın en tartışmalı filozoflarından biri olan Voegelin, “aşkın tecrübe”yi politik teorinin dışında bırakan yahut hiçe sayan modern politika teorisini radikal bir tarzda eleştirir. O, aynı zamanda, antik Yunan politika felsefesi ve Yahudi-Hıristiyan geleneği temelinde “aşkın tecrübe” ile politika arasındaki ilişkiyi yeniden tesis eder. Voegelin'in politika teorisi, politik eylemde bulunan insanın, varlığın aslı “temeli”yle tekrar buluşmasını, moralite ile politikayı bir arada düşünebilmemizi ve ideoloji ile politikayı birbirinden ayırabilmeyi sağlayacak temel felsefi kriterleri keşfetmemizi mümkün kılar. Hepsinden önemlisi, Voegelin, politika teorisinde, modern dönemde kaybedilmiş olan “ortaklığın”; “politik, moral ve spirütüel ortaklığın” felsefi ve sosyolojik varolma koşullarını gözler önüne serer. Bu ortaklık, insanın “temel” tecrübesiyle, insanın “anlam” arayışıyla ilişkilidir; “temel” tecrübesinin kaybı, “ortaklığın” kaybı demektir.

Tezler, bize tanınan fırsatların çocuklarıdır. Hiçbir çalışma yahut tez tek başına yazılamaz. Elinizdeki çalışma, Batı'da Voegelin'in fikirlerini araştırmaya, öğrenmeye ve nakletmeye hayatını adanmış uzmanlar grubuyla teşrik-i mesainin ve fikir teatilerinin ürünü olduğu gibi, çalışma süreci boyunca akademik tecrübelerini gönülden

paylaşan, tezi yazarken karşılaştığım problemlere yorulmadan benimle birlikte çözüm arayan ve bana fırsat veren hocalarımın ve meslektaşlarımın da ürünüdür.

En başta, hiçbir disipliner sofuluk ve taassup göstermeyerek, böyle bir çalışmanın sosyoloji bölümünde yapılmasına izin veren, bunun için her türlü imkânı seferber eden kıymetli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Önal SAYIN'a derinden müteşekkirim. Onun açık fikirliliği ve hoşgörüsü olmasaydı ülkemiz sosyologlarına "filozof-sosyolog" Voegelin'in fikirlerini takdim imkânı bulamazdık.

Voegelin'in eserlerinde kendi varoluş maceramın, hayat hikâyemin sırlarını keşfettim. Çocukluğumdan beri, kendimle ilgili, beni sıkıntıya sokan bazı soruların cevaplarını, iman hususunda ıstırap verici gidip gelişlerimin, bunalımlarımın bir nevi çözümünü buldum. Voegelin'in eserleri, Rilke'den ödünç aldığım deyişle, "hayatla barışma imkânlarını aradığım eserdî". Voegelin'in fikirlerindeki derinlik ve kuşatıcılık, kendi yetersizliğimden ötürü beni, kimi zaman bedbîn, çaresiz ve melankolik yaptı. Ne de olsa okumak yaralanmaktır. Bu dönemlerimde odasına koştuğum, çaresizlikle yardımını istediğim ve her konuşmamızdan sonra kafamda çözülmüş olan felsefî problemlerle tekrar eski gücüme ve neşeme kavuştuğum hocam Doç. Dr. Nilgün TOKER KILINÇ'a çok şey borçlu olduğumu ifade etmeliyim. Kıymetli fikirlerinden ve hayat tecrübesinden çalışma sürecim boyunca istifade ettim.

Çalışmama başlarken, tez projesinin oluşturulmasında bana desteğini esirgemeyen ve kıymetli fikirlerini benimle paylaşan Prof. Dr. Ülgen OSKAY'a derinden minnettarım.

Çalışmamın bir bölümünü, TÜBİTAK'ın katkılarıyla Almanya'nın Münih şehrindeki, Ludwig-Maximilians Üniversitesi'nin politik bilimler enstitüsü, Geschwister-Scholl-Institut' de bulunan Eric Voegelin-Archiv'inde gerçekleştirdim. Almanya'daki arşive gitmeden önce nasıl bir arı kovanına çomak soktuğumu bilmiyordum. Arşivde çalıştığım dönemde tezime danışmanlık yapan, arşivin yöneticisi, Voegelin'in asistanı ve meslektaşı Prof. Dr. Peter J. OPITZ'e, Voegelin'in politika teorisinin ana hatlarını kimi zaman şemalarla kimi zaman da metinleriyle birlikte yorulmadan anlattığı, Voegelin üzerine on yıl okusam da keşfedemeyeceğim kıymetli fikirlerini ve

bilgilerini benimle paylaştığı ve bu suretle işimi büyük ölçüde kolaylaştırdığı, bana Arşiv’de misafir olduğum süre boyunca Alman misafirperverliğinin en parlak örneklerinden birini gösterdiği ve gizlice İngilizce metinlere yöneldiğimi her görüşünde bana kızdığı ve beni Almanca okumaya zorladığı için müteşekkirim. Aynı arşivde, dokuz ay süre boyunca benimle yalnızca Voegelin’in fikirlerini değil, entelektüel pek çok problemi tartışan, Batı ve Alman kültürünü daha yakından tanımamı sağlayan, Almancamın gelişmesi için mütemadiyen benimle Almanca konuşan ve her yanlış cümlemi üşenmeden düzelden, dostluğunu ve yakınlığını asla unutamayacağım meslektaşım ve arkadaşım Dr. William PETROPULOS’a şükranlarımı sunarım. Eric Voegelin mektebindeki çıraklığım esnasındaki arkadaşlığı ve yardımları olmasaydı Almanya’daki günlerim bir karabasana dönüşebilirdi. Yine aynı arşivde, alâka göstererek rahat bir ortamda çalışmamı sağlayan ve dostluğunu esirgemeyen Anna E. FRAZIER’e, Heidegger-Voegelin ilişkisi hakkında düşüncelerini benimle paylaşan arşivin şimdiki yöneticisi Dr. Christian SCHWAABE’ye, Voegelin’in Almanca külliyatının bir bölümünü bana hediye ederek beni mutlu eden Eberhard von LOCHNER’e sonsuz müteşekkirim. Kitaplarımı, fotokopilerimi ve Voegelin’in külliyatını Türkiye’ye getirmemde bana katkısı olan, Paris’ten Türkiye’ye her gelişinde şikayet etmeden kitaplarımı taşıyan dostum Dr. Mehmet ÇIRAK’a minnettarım.

Çalışmamın bütün aşamalarında yanımda olan, dostluğunu eksik etmeyen, beni yalnız bırakmayan, kaprislerime göz yuman, tavsiyelerini ve tenkitlerini hiç sıkılmadan benimle paylaşan arkadaşlarım Yard. Doç. Dr. Zafer DURDU, Yard. Doç. Dr. Atakan HATİPOĞLU, Yard. Doç. Dr. Hasan ŞEN ve Yard. Doç. Dr. M. Zeki DUMAN’a teşekkürü borç bilirim. Siz olmasaydınız doktora sürecim, bu kadar renkli ve eğlenceli geçmez, çok sıkıcı bir hâle gelirdi. Felsefe bölümünden, Voegelin’in felsefî fikirlerini kendileriyle sıkça tartıştığım, kimi zaman sorularıyla bıktırdığım ancak “felsefe talebesi bir sosyolog” olarak bana her zaman sabır ve hoşgörüyle yaklaşan arkadaşlarım Araş. Gör. Özgür SOYSAL ve Araş. Gör. Murat SATICI’ya şükranlarımı sunuyorum. Fikirlerinden, yorumlarından her zaman istifade ettim. Hristiyanlık ve Voegelin’in Hristiyanlık hakkındaki düşünceleri üzerine, Prof. Dr. Ahmet ARS-

LAN'la yaptığımız konuşmayı ve bu konuşmanın neticesinde onun gülerek, "sen Hıristiyanlık'ı anlamışsın!" deyişini ve lâtifelerini hayatım boyunca gülümseyerek hatırlayacağım. Kıymetli katkıları ve beni cesaretlendirdiği için teşekkür ederim. Kıymetli hocam Doç. Dr. Zerrin KURTOĞLU'na çalışmamın ilk iki bölümünü okuyup değerlendirdiği ve hatalarımı gösterdiği için ayrıca teşekkürü borç bilirim. Almancayla ilgili ne zaman bir problemim olsa yardımını benden esirgemeyen Araş. Gör. Mehmet Tahir ÖNCÜ'ye müteşekkirim.

Çalışmamda, Voegelin'in fikirlerini naklederken dilimizin kifayetsiz kaldığı anlarda beni eserleri ve üslûplarıyla her zaman etkilemiş olan üstâdlar, Ahmet Hamdi Tanpınar, Cemil Meriç, Ahmet Haşim bilhassa da çok fazla tesiri altında kaldığım Senail Özkan'ın kullandığı klasik dilimize ait kimi kavramları ve ifadeleri kullanmaktan imtina etmedim. Klasik dili fevkalâde güzel kullanan bu üstâdların bu çalışmadaki haklarını teslim etmek gerekir. Senail Özkan'ın harikulâde üslûbuyla yazdığı felsefî eserlerini benimle tanıştıran dostum Nihat Dağlı'ya da ayrıca teşekkür etmek isterim.

Ailemden, öncelikle çocukluğumu yanlarında geçirdiğim, Voegelin'in "aşkın tecrübe"sini bizâtihî hayatlarında tecrübe ettiğim ve gözlemlediğim anneannem ve ebedî istirahatgâhına çoktan çekilmiş olan dedeme derinden müteşekkirim. Onlar, aşkın tecrübenin kendilerinde tecessüm ettiği inanmış birer mümin ve müslüman olarak hayatımda olmasaydı, Voegelin'e bu kadar sempati ve alâkayla yaklaşamazdım.

Bu çalışma esnasında, kalbimde iyileşmesi mümkün olmayan derin bir yara açıldı. Babamı kaybettiğim, o bedbîn, mutsuz ve ümitsiz günlerimde Voegelin, fikirleriyle bana adeta ışık oldu, beni teselli etti. Bu çalışma babamın hatırasını, her zaman içinde taşıyacak. Onun üzerimdeki hakkını hiçbir şekilde ödeyemem. Annem ve ablama, ayrıca enişteme; çalışma sürecim boyunca maddî-manevî destekleri, yazma sürecindeki kaprislerime katlandıkları ve hayatımı hiçbir şekilde zorlaştırmadıkları, her zaman destek oldukları için minnettarım. Onların, sevgisi ve desteği olmaksızın ayakta duramazdım.

Babamıza olan borcumuzu hiçbir zaman ödeyemeyiz. Entelektüel babalarımız da biyolojik babalarımız gibidir; hakları ödenmez. Sadece bu çalışmamda değil, yüksek öğrenim sürecim boyunca, tanıdığım günden itibaren beni entelektüel bakımdan yetiştiren, orijinal fikirleriyle heyecanlandıran, daha fazla okumam için teşvik eden ve yüreklendiren, hayatımın pek çok döneminde bana destek olan, sevgisini ve şefkatini her zaman üzerimde hissettiğim ikinci babam Prof. Dr. Hüsamettin ARSLAN'a medyun-i şükranım. Felsefe okumaya teşvik ederek, Voegelin'i benimle tanıştırdığı, tez konusu olarak tavsiye ettiği ve çalışmam için yol gösterdiği için minnettarım. Tezimin her cümlesini satır satır okuyarak, kıymetli değerlendirmelerini ve tenkitlerini benden esirgemediği, tezimin daha güzel bir dille yazılması için tashihine büyük bir itina ve alâka gösterdiği için ayrıca teşekkür ederim. Hiç şüphesiz, o olmasaydı bu çalışmayı yapamayacak yahut bitiremeyecektim.

Bengül GÜNGÖRMEZ

İzmir, 2010

Takdim

Gökler senindir, yer de senin: Dünya ve onun dolusu;
onları sen kurdun. Şimal ve Cenûb; onları sen yarattın.

Mezmurlar, 89:11,12

Doğu da Batı da Allah'ındır.
Hangi yöne dönersen dön Allah'ın yüzü ile karşılaşsın.

Bakara:115

Doğu da Allahın'dır
Batı da Allah'ın!
Şimal ve Cenûb dahi
O'nun kudretiyle sulh içindedir.

Goethe, *Doğu Batı Divanı*,
(çev. Senail ÖZKAN)

Dindarlığın tarifi dinin muhtelif ritüellerini icra etmekse eğer “dindar” yahut “iyi” bir mümin değilim. Yakınlarımla cenazeleri haricinde herhangi bir dinî ritüele iştirak etmiyorum. Ailem de dindar değildi. Bilâkis dinin pratik olarak dışındaydılar. Ailemde dindar olarak gördüğüm kişiler yalnızca anneannem ve dedemdi. Anneannem ve dedem yanlarında uzun vakit geçirmeme, çocukluğumu yaşamama rağmen dinî vecibeleri yerine getirmem konusunda

hiçbir zaman herhangi bir telkinde bulunmadılar. En azından “politik dinleri” ile kendi ailemin bulunduğu telkinden daha fazla değil.. Çocukluğumda herhangi bir dinî ritüele iştirak etmişsem – ki etmişimdir - bu, muhakkak zorlamayla değil, kendi rızamla olmuştur. Ancak şimdi hatırlamakta bile güçlük çektiğim bu iştirak son derece sınırlıydı. Çünkü Cumhuriyetin modern eğitim kurumlarında “okumam”, bu yaşlı ve dindar insanlar için söz konusu pratiklerden çok daha mühimdi. Okumam, onlar için en büyük ibadetti.

Dindar değilim ancak din beni her zaman alâkadar etti. İnancı ve inançsızlığı, yaratılışı ve ölümü, varoluşun mânâsını ve muammâsını her zaman düşündüm ve bütün bunların dinle alâkasını da. Dini hiçbir zaman ehemmiyetsiz telâkki etmedim. Dini ehemmiyetsiz kılan yahut inkâr eden sistemlere, ideolojilere yahut doktrinlere her zaman şüpheyle yaklaştım. Din benim için inanç meselesi değilse bile “en azından” sosyolojik bir vâkıa yahut realite, tarihsel bir olguydu. İnsan gördüğü, içinde yaşadığı ve şahidi olduğu şeye gözlemini nasıl kapatabilirdi? Her zaman inanma ihtiyacıyla doluydum ve engel olamadığım şüphe duygusuyla bazen bu durum bende âdeta sıtma gibi benliğimi sarsan bir buhrana sebep oldu. İçinde mistik, dinî bir çağrıyla dinle alâkalı, o yüce güce karşı inkârsız, iman etmiş olmak ancak dindar olamamak. Adaletsizlik ve kötülük problemine cevap aradıkça tevekkülden uzaklaşmak ve bu mesafenin yarattığı ıstırap. Çözumsuzluğun, bocalayışın, kararsızlığın ve şüphenin sebep olduğu bedbin, meysus, ümitsiz ve bedbaht bir hâlet-i rûhiye ile dolaşıp durmak...

Bereket ki kitaplar - buna kutsal kitaplar da dahil - ve sanat eserleri var. Okumak ve yeni şeyler görmek, okuduklarını, gördüklerini sonradan hatırlamak, düşünmek, onların hayalini kurmak bir tesellidir. Yalnızca çocukluğuma dair kimi hatıralar değil, aynı zamanda aldığım sosyoloji eğitimi, hem ülkemiz fikir hayatını hem de Batı düşüncesini öğrenme gayretim, Batı’da ve ülkemde gördüğüm, insanlar, kitaplar, kütüphaneler, mabetler, katedraller ve müzeler son olarak da Voegelin ve çağdaşlarının, selefi entelektüel şürekâsının ve şakirtlerinin eserleri, aslında bu ruhsal buhranın insanın hayatında yaşanması zarurî bir şey olduğunu ve dinin yahut inancın insan hayatındaki fevkâlade ehemmiyetini idrak etmemi sağladı. Bilhassa Voegelin’in eserleri felsefe ile din, politika ile din alâkasına

dair merakımı mütemadiyen tahrik etti. Tecessüsümü tatmin için üstâdın zikrettiği bir eserden diğerine altı sene boyunca nefes nefese koştum. Onun bir zamanlar dolaştığı koridorlarda fikirlerini terennüm ederek dolaşıp, elleriyle kurduğu kütüphanesini defalarca tavaf ettim. Münih'teki Enstitü'de ve arşivde yıllar önce teneffüs ettiği havayı mütemadiyen soludum.

Şimdi bu yorgunluk tatlı bir yorgunluk çünkü hâsılatı hiçbir şeyle ölçülemez; meğer Voegelin çalışmakla ben aslında bir âyine iştirak etmişim. “Benim dinim felsefedir” diyen Voegelin, eserleriyle bize bir âyin düzenler. Nâmütenahî bir fikirler âyini.. Bu âyin iştirak etmek isteyen herkese açıktır. İnanarak yahut inanmayarak bu âyine iştirak edebilirsiniz. Dindar, mümin, arafta yahut inançsız olarak... Düşünen ve düşünmek isteyen her insana açık. Voegelin, hayatı boyunca inanç ile inançsızlık arasında gidip gelmiş, ruhunu bu kavgayla yıpratmış ve tahrip etmiş bedbaht insanın çözümsüzlüğüne bir cevap, belki de bir teselli veriyor. O, bütün insanlıkta, bu arafta yahut arada olma durumunun temelinde yatan müşterek tecrübenin, “aşkınlık tecrübesi ile “içkinlik tecrübesi”nin tahlil ve tasvirini yapıyor. Manevi dünya ile maddi dünyanın ilişkisini, bu ilişkinin politik neticelerini araştırıyor. Din ile politikanın ilişkisi nedir? sorusuna cevap veriyor. Bu mânâda Voegelin'in temel vasfı bize yabancı bir filozof olmayışıdır. Çünkü “aşkınlık tecrübesi” ile “içkinlik tecrübesi” bütün insanlıkta evrenseldir; nihayetinde “tec-rübe” evrenseldir. Voegelin, hakkında yapılmış bu çalışmada yalnızca ecnebi bir filozofun ferdî fikirlerini değil, aynı zamanda insanlığa konuşan bir filozofun satır aralarından kendinizi ve ülkenizi okuyabilirsiniz.

Voegelin, maddi tekâmülü, mâneviyatı zararına inkişaf etmiş bir medeniyetin put kırıcı filozofudur. Onun eserleri bir buhranın şuuru ve kayıdır. Medeniyet değiştirmiş, irtidat etmiş, yani din değiştirmiş mürted Batı'nın buhranının ve krizinin kaydı.. Voegelin'e göre modernite bir “ruh hastalığı”dır. Felsefesinden politikasına Batı bu zarardan, spirütüel hastalıktan muzdariptir ve bu hastalıktan kurtuluşu şu kelimedede gizlidir: “hatırlama”. Kadim geleneği hatırlama ve aşkınlığın yeniden keşfi. “Hatırlama” mâzinin propagandası değildir. Mâziye romantik bir iştiaak, perestiş, özlem de değildir. Mâziyi bütünüyle burada ve şimdi tekrarlamak yahut gerçekleştir-

mek hiç değildir. “Hatırlama”, insanlığın aslî tecrübesinin, “aşkınlık”, “temel” yahut “Tanrı tecrübesi”nin hatırlanmasıdır. Hatırlama, şuuraltında değil, şuurda gerçekleşir. “Hatırlama” şu iki kelimeyi ihtiva eder; “akıl” ve “tecrübe”. Hatırlama, Platon’un ve Aristoteles’in arayışı, Augustinus’in yakarışı, Descartes’in meditasyonudur. Hatırlama, modern düşünürün unuttuğu şeyin, “aşkın tecrübe”nin, “tecrübenin”, filhakika “hakikat”ın hatırlanmasıdır.

Bengül GÜNGÖRMEZ,
İzmir, Kasım, 2010

* Bu çalışma Tübitak’ın katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

Giriş

Elinizdeki çalışma, Alman-Avusturyalı-Amerikan politika filozofu Eric Hermann Wilhelm Voegelin'in politika teorisi hakkında bir "giriş", Almanların deyişiyle "*Eine Einführung*"tur. Voegelin'le entelektüel-felsefî bir diyaloga iştirâk etmek, diyalog teşebbüsünün bir tez dahilinde tüketilebileceği anlamına gelmez. Böyle bir diyalog, Voegelin'i anlamaya bir başlangıç, bir girizgâh yahut hazırlık olabilir. Zirâ Voegelin'le entelektüel-felsefî diyalog, Batı'da pek çok entelektüelin iştirâk ettiği bir diyalogtur ve hâlâ devam etmektedir. Elinizdeki çalışma, Voegelin nezdinde talibi olduğumuz ve dünyasına girmeye çalıştığımız Batı düşüncesini öğrenme ve anlama girişimidir aynı zamanda. En önemli özelliği, dilimizde Voegelin üzerine yapılmış ilk çalışma, ilk araştırma, ilk tez olmasıdır. Voegelin, ülkemizde tanınan ve sıkça üzerinde çalışmalar yapılmış Alman filozoflarından biri değildir; Türkiye'de eserleri tercüme edilmiş diğer Alman filozofları kadar popüler değildir. Henüz dilimizde yayınlanmış hiçbir eseri yoktur. Hakkında, Türkçe yapılmış ilk çalışma olması itibarıyla, çalışmamız öncelikle Voegelin kimdir ve politika teorisini oluşturan temel düşünceler nelerdir sorularından hareketle yazılmıştır.

Gâyemiz politika teorisini bütünüyle ortaya koymak olsaydı Voegelin'in politik eserleriyle birlikte politikadan doğrudan söz etmeyen, bolca tarih anlatılan, doğrudan doğruya bir politika teori-

sinden söz etmese de politik imalarda bulunan eserlerinin neredeyse tamamının kapsamlı bir envanterini çıkarmayı hedefleyecektik. Voegelin'in politika teorisini tarihten bahsetmeksizin ortaya koymak mümkün değildir. Çünkü Voegelin'in politika teorisi tarih orijinlidir. Bir başka deyişle, politika teorisi aynı zamanda bir "tarih teorisi"dir. Söz konusu "tarih teorisi", kadim Yakın Doğu Uygarlıklarının kozmolojik mitos formundaki imparatorluk örgütlenmelerinden başlayarak modern ulus devletlerin gnosis (bilgi) formunda örgütlenmelerine kadar uygarlık tarihinin geniş kapsamlı bir mütalâasını ihtiva eder. Bir başka deyişle, Mezopotamya ve Mısırdan günümüze kadar gelen tarihsel tecrübe ve sembollerin teferruatlı bir incelemesini ihtiva eder.

Voegelin'in politika teorisini bütünüyle ortaya koyma teşebbüsü, bahsolunan tarihsel süreci, yani filozofun bu tarihsel süreci ihtiva eden bütün eserlerini teferruatlı bir şekilde ele almayı gerektirir. Söz konusu teşebbüs, aynı zamanda Voegelin'in politik teorisini ele alan devasa literatürle hesaplaşmayı da zorunlu kılar. Bu gayenin, elinizdeki çalışmanın hudutları dahilinde gerçekleştirilebilmesi mümkün görünmemektedir. Bu nedenle çalışmamızın "giriş" niteliğinde oluşu, sadece yayınlanmış eserleri kırk cildi bulan, Voegelin gibi büyük bir filozofun çalışmalarını bütünüyle ele almanın son derece meşakkatli ve meydan okuyucu bir teşebbüs olmasından kaynaklanıyor. Başka bir meşakkat, Voegelin'in yalnızca kendi disiplininin çerçevesi içinde sıkışıp kalan bir "disipliner sofu", yahut kendi disiplininin hakikatlerine iman etmiş bir "mümin" değil, entelektüel ilgileri geniş, sınır tanımaz bir düşünür olmasından kaynaklanmaktadır. O, eserleri boyunca bizi, baş döndürücü fikir zenginliğiyle, düşünce tarihinin sayısız filozoflarının, düşünürlerinin, edebiyatçıların, şairlerinin, tarihçilerinin, sanatçıların ve sanat tarihçilerinin, antropologların, teologların, din adamlarının, ilkçağın, ortaçağın ve modern çağın âlimlerinin, mitolojik karakterlerin sesine kulak vermeye zorlamakta, bu şahsiyetlerin verdiği eserlerle dolu bir müzede¹ bizi dolaştırmaktadır.

¹ "Müze" metaforunu kullanmamızın temel nedeni, müzelerin yalnızca turistik yerler değil, aynı zamanda mühim araştırmaların da merkezi olmasıdır. Müzelerin ziyaretçileri yalnızca turistler değildir. Araştırmacılar da müzeleri ziyaret ederler. Mü-

“İyi seçilmiş eserleri okumak” der Descartes, “geçmiş yüzyılların seçkin zekâlarıyla önceden düzenlenmiş bir konuşmaya iştirâk etmek gibidir.” Voegelin müzesindeki eserler üzerinde çalışmakla, Descartes’ın sözünü ettiği konuşmaya iştirâk eder ve konuşmalardan nasipleniriz. Fakat Voegelin hakkında yazmak isteyen kişi konuşmaya iştirâk ederken çekingendir, çünkü Voegelin’in eserlerinin insanı ezen derinliği ve şümulü onu kendi cehaletinden, noksanlığından ötürü susmaya zorlar; adeta takatsız bırakır. Sözünü ettiğimiz sebeplerden ötürü, Voegelin’in politika teorisi hakkında yazdığımız bu metnin, olsa olsa bir “*Einführung*”, bir “giriş” olduğunu en baştan itiraf etmeliyiz. Bu çalışmada, Batı ülkelerinde eserleri didik didik edilen, ancak “Batılılaştığı” söylenen ülkemizde henüz adının bile duyulmamış, tek bir eseri dahi dilimize tercüme edilmemiş ve hiçbir alâka görmemiş bir filozofun politik düşüncesinin, jargonunun ve perspektifinin, “giriş” niteliğinde de olsa düşünce dünyamıza kazandırılması en önemli gâyemizdir. Bu “giriş”in, müteakip Voegelin araştırmalarının önünü açacağını ümit ediyoruz. Bununla birlikte “giriş” kelimesinin oldukça hileli bir kelime olduğunun altını çizelim. “Giriş” kelimesi yalnızca “sözlük” anlamıyla anlaşılma-

ze, şimdide “yaşayan” geçmiştir. Kavramın etimolojisinin de bize gösterdiği gibi – müze kavramının kendisinden türediği Yunanca “Mousa” ve Latince “müsa” kelimesi, “ilham perisi” anlamına gelmektedir - her yeni gelen ziyaretçi müzeyi farklı bir gözle gezebilir, her bir eseri farklı bir şekilde değerlendirebilir. Voegelin’in müzesini bizden önce ziyaret etmiş çok sayıda Voegelin uzmanının yaptığı gibi biz de kendi bakış açımızdan ziyaretimizin sonunda bu müzeyi kısmen de olsa değerlendirmeye çalıştık ve orada karşılaştığımız her eserde Voegelin’in entelektüel ufkumuzu genişleten, muhayyilemizi zorlayan bir mütefekkir olduğunu tekrar tekrar keşfettik. Eserlerin her birini tek tek tetkik ettiğimiz, onlarla hesaplaştığımız iddiasında değiliz. Böyle bir iddiayı Batı’da Voegelin araştırmalarına neredeyse hayatlarını adanmış Voegelin uzmanları herhalde acı bir tebessümle karşılardı veya iddianın sahibi bu haddini bilmez çaylağa öfkelenirlerdi. Bu öfkenin haklı sebeplerinden biri Voegelin’in eserlerinin henüz bütünüyle neşredilmemiş olmasıdır. Dünyada Voegelin araştırmacıları, arşivlerde el yazmaları ve mektuplarından yayınlanmamış konferanslarına kadar pek çok çalışma ve belge üzerinde onları entelektüellerin karşısına çıkarabilmek için hâlâ çalışıyor. Bu arşivlerin etrafını saran entelektüel hâle, Voegelin ve Batı düşüncesi hakkındaki tartışmalara katkıda bulunuyor. Yayınlanmamış belgeler, mektuplar vs. ortaya çıktığında haklı olarak metnimize ilişkin kimi itirazlar en temel hususlarda bile ortaya çıkabilir. Bu yüzden, Voegelin’in politika teorisine dair bir izahatta yahut yargıda bulunurken her zaman ihtiyatlı olmak zorundayız.

malıdır. Çalışmamızın Voegelin'in politik teorisine "giriş" olması, onun Voegelin'in düşüncesi hakkında hiçbir tezinin olmadığı ve yalnızca izah edici bir çalışma olduğu anlamına gelmiyor. Kendi kurgumuz çerçevesinde, Voegelin'in politik düşüncesinin temel argümanlarını göz önüne sereceğiz; çalışmaları hakkında genel bir değerlendirme yapacağız ve bunların yanısıra çalışmamızın bir "tezi" de olacak. Tezimiz elbetteki Voegelin hakkındaki başka tezler kadar "tartışılabilir"dir ve hattâ "yanlışlanabilir"dir.

Pozitivist entelektüel paradigmanın ülkemizdeki hâkimiyetinin bir neticesi olarak Batı düşüncesinin, bilhassa da Alman tarihsel düşünce geleneğinde önemli bir yer işgal eden muhafazakâr, radikal muhafazakâr, idealist çizgideki politika düşünürlerinin fikirlerinin görmezden gelindiği, yalnızca dilimize tercüme edilen kitap sayısına bakılarak bile anlaşılabilir. Bizim için Batı düşüncesinin bu yüzü hâlâ bir muammâdır. Eleştirmek için bilmek gerekir. Yalnızca bildiğimiz fikirleri eleştirebiliriz. Biz ise bir "muammâ"yı eleştiriyoruz. Entelektüel dünyamıza musallat olan ideolojik seçmeci zihniyet bilmediklerini de ucuz bir eleştiriye tâbi tutar. Karşı karşıya kaldığımız şey, bir klişeler ve önyargılar dizisidir. Bugün Nazizm geçmişine rağmen, Carl Schmitt'in fikirleri Batı politik düşüncesinde karşımıza "sol Schmittizmi" olarak çıkabiliyorken, bizim bırakın böyle bir yorum yapmayı, bu düşünürlerle alâkalı doğru düzgün bir tasavvura sahip olmayışımız, kitaplarını kendi dilimizde okuyamamamız dahi, bahsini ettiğimiz durumun dramatik bir ispatıdır. Bu, bir tür entelektüel körlük, fanatiklik, yobazlık ve bağnazlıktır; ülkemiz açısından büyük bir kayıp ve talihsizliktir. Peşin fikirlere, önyargı ve klişelere itibar etmektir. Düşüncenin standartlaşması, betonlaşması, donup kalıplaşması ve paçavralaşmasıdır. Dünyayı kendi dilimizde bütünüyle takipten mahrum kalmak, yabancı lisan bilmeyen başkalarını da bu mahrumiyete mecbur bırakmaktır. Dil ile ve mümkünse diller ile düşünmek mecburiyetinde olan bir ülkeyi, anlamaya ve dünyasına girmeye çalıştığı başka bir dilden mahrum bırakmaktır. Elinizdeki çalışma, şu eksikliği gidermek gâyesindedir: Voegelin gibi, her ne kadar muhafazakârlığı "tartışmalı" olsa da, bu çizgide yer aldığını tahmin ettiğimiz mühim bir politika düşünürünü takdim etmek, bu suretle politik düşüncemize şimdiye kadar bigâne kalınmış farklı fikirlerin girme-

sine katkıda bulunmak ve varsa bu fikirlerden elde edebileceğimiz fikrî hâsılatı değerlendirmek.

Çalışmamızın gâyesi yalnızca Batı tefekkürüyle alâkalı bir teccüssü entelektüel bakımdan tatmin etmek değil. Çalışmamız ülkemizdeki bir realiteye temas da ediyor; ülkemizde entelektüel düzeyde zorunlu hâle gelen bir yüzleşmeye; “gelenek”le yüzleşmeye, “teorik” açıdan katkıda bulunmak. “Gelenek” hakkındaki mevcut tartışmalara yeni bir ufuktan bakmayı denemek. Yahut “gelenek” hakkındaki mevcut tartışmalara Voegelin’in ufkundan bakmayı denemek.

“Gelenek”ten kurtuluş, modernleşme maceramızda ülkemiz entelektüellerinin ister sosyal bilimlerde isterse doğa bilimlerinde olsun, en büyük hayâliydi. Klasik pozitivist paradigmanın mensubu entelektüeller, geleneğin yerine Batılı Aydınlanmacı cedlerini izleyerek, “bilimsel bilgi”yi ikame etmeye çalıştılar. Geleneğin bize sağladığı bilginin, hikmetin yerini, “bilimsel bilgi” alacaktı. Temel sosyal kurumlarımız bu bilgiye göre şekillenecek, eğitimle bu “bilimsel bilgi” yeni kuşaklara öğretilenecekti. Gelenekle sert bir muharebe neticesinde “Bilimsel Bilgi”, köhnemiş bir geleneğin hurâfelelerinin, dogmalarının, arkaik ve iptidaî düşünme biçiminin yerini alacaktı. “Bilimsel bilgi”, aynı zamanda yeni kurulan ulus devletinin paradigması ve müttefikiydi; “Bilimsel bilgi”, yani “pozitivist bilim ideolojisi”.² Fakat bugün Batı düşüncesindeki çağdaş gelişmelerin bir neticesi olarak, entelektüel cedlerimizin bu iyimser projelerinin bir ilüzyon olup olmadığını kendimize sormak durumundayız. Bilim felsefesi ve sosyolojisindeki, politik sosyolojideki, postmodernizm tartışmalarındaki, yorumcu sosyolojideki, feminizm çalışmalarındaki ve sosyal teorisinin diğer pek çok alanındaki teorik gelişmeler entelektüelleri şu sorularla yüzleşme mecburiyetinde bırakmaktadır. Acaba geleneğin entelektüel reddi, gelenekten kurtulabilmeyi gerçekten sağlamış mıdır? İrrasyonel olanın, mitin, dinin, geleneğin reddi hakikaten mitten, dinden, gelenekten kurtulabilmeyi sağlamış mıdır? “Gelenek”ten kurtuluş ne kadar mümkündür? Bu kur-

² Bilimsel bilginin, ülkemize “pozitivist bilim ideolojisi” olarak girişinin mütalâası için bkz. Hüsamettin Arslan, *Epistemik Cemaat, Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2007.